

Vendég az Antillákról – Maurice Bishop grenadai elnök 1983-as magyarországi látogatása és annak előzményei

A Guest from the Antilles –

The Visit of Prime Minister Maurice Bishop of Grenada to Hungary in 1983 and Its Background

Krajcsi Sándor Roland

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.3.4

Összefoglaló: Maurice Rupert Bishop a baloldali Új Ékszer Párt (*New Jewel Movement*, NJM) élén 1979. március 13-án vértelen forradalmat hajtott végre az Eric Gairy fémjelezte korrupt grenadai kormány ellen. A győzelem nyomán Bishop került a miniszterelnöki székbe. Az új kormányfő hatalomra jutását követően a szigetország külpolitikájának az egyik legfontosabb aspektusává a Szovjet-unió és a szocialista blokk felé való nyitás vált, s a velük kialakított kapcsolatok szorosabbra fűzése. E folyamat keretein belül zajlott le 1983. szeptember 28. és október 3. között Bishop hivatalos magyarországi útja. A jelen tanulmány az akkori látogatást kívánja részletesen megvizsgálni, s egyben azt az állítást bizonyítani, hogy Grenada már túl későn próbált meg segítséget kérni a Magyar Népköztársaságtól a (kül)politikai céljai megvalósításához, így Budapest csupán formálisnak tekintette a szigetország első emberével való találkozót. E megállapítás alapja, hogy az adott időszakban Magyarország kétoldalú kapcsolataiban már egyre inkább háttérbe szorult a harmadik világ gyengén fejlett országainak a megsegítésére irányuló hajlandósága.

Kulcsszavak: hidegháború, Grenada, Magyarország, diplomácia, külpolitika

Abstract: On March 13, 1979, Maurice Rupert Bishop led the left-wing New Jewel Movement (NJM) in a bloodless revolution against the corrupt government of Eric Gairy. After the victory, Bishop became Prime Minister of Grenada. Following his takeover, opening relations with the Soviet Union and the socialist bloc became one of the most important elements of Grenada's foreign policy. In this context, Prime Minister Bishop paid an official visit to Hungary from September 28 to October 3, 1983. The aim of this article is to examine this visit in detail and to prove that Grenada was too late in seeking help from the Hungarian People's Republic to achieve its (foreign) policy goals, that is why Budapest considered the meeting with the island's first man as a formal one. The base of this conclusion is the fact that, in the period in

question, Hungary's willingness to provide assistance to less developed countries of the Third World was increasingly marginalized in its bilateral relations.

Keywords: Cold War, Grenada, Hungary, diplomacy, foreign policy

Bevezetés

A hidegháború idején három alkalommal látogatott el Magyarországra legfelsőbb szintű vezető a latin-amerikai régióból. Először 1972-ben Fidel Alejandro Castro Ruz, a Kubai Köztársaság elnöke, majd 1983-ban Maurice Rupert Bishop grenadai miniszterelnök, és a sort 1984-ben Daniel José Ortega Saavedra nicaraguai államfő látogatása zárta. A jelen tanulmány Bishop magyarországi útját kívánja részletesen górcső alá venni, miközben néhány alapvető kérdésre keresi a választ. Pontosan milyen célok és tényezők motiválták a grenadai politikus ideutazását? Milyen eredményekkel vagy épp eredménytelenséggel tért vissza a hazájába? Hogyan állt a magyar fél a találkozóhoz, és ennek hátterében milyen okok húzódtak meg?

E kérdések megválaszolásához Maurice Bishop Magyarországon folytatott tárgyalásainak az elemzése előtt röviden ismertetni kívánom Grenada korabeli bel- és külpolitikai helyzetét, valamint a magyar–grenadai kapcsolatok létrejöttét. Ezt követi Bishopnak a magyar párt- és államvezetőkkel folytatott megbeszéléseinek a vizsgálata, végezetül pedig a tárgyalási eredmények vagy sikertelenség okainak kívánok keretet adni azáltal, hogy belehelyezem azokat a magyar gazdaságpolitikai és diplomáciai gondolkodásban beállt változások folyamatába.

A tanulmányban ismertetendő analízishez a hazai és a külföldi szakirodalmon túl olyan primer forrásokat használtam fel, mint például az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (*Central Intelligence Agency*, CIA) korabeli jelentései, az ENSZ Digitális Könyvtára (*United Nations Digital Library*, UNDL) archív anyagai, valamint a Bishop látogatásáról szóló, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) által őrzött külügyi feljegyzések. Emellett fontos forrásbázist képeznek a korabeli magyar sajtóorgánumok, illetve a *Magyar Külpolitikai Évkönyv* vonatkozó kötetei.

Grenada Népi Forradalmi Kormányának külpolitikája (1979–1983)

1979. március 13-án a Maurice Bishop¹ vezette Új Ékszer Párt (*New Jewel Movement*, NJM) egy nap leforgása alatt, ún. vértelen forradalommal üzte el a korrupt tekintélyuralmi rendszert működtető és Grenadát szegénységbe taszító Eric Matthew Gairy miniszterelnököt. Az NJM-nek sikerült a hatalmat megragadnia,

és Grenada Népi Forradalmi Kormányának néven egy új kabinetet hozott létre, amelynek Bishop lett a miniszterelnöke.² Ezzel Kuba után megszületett a karibi térségben a második szocialista irányultságú állam (noha a kormány tagjai a grenadai forradalomról soha sem állították, hogy szocialista jelleget öltött volna).³

Az új vezetés mind bel-, mind külpolitikailag szerette volna megreformálni Grenadát. Belpolitikai téren az analfabetizmust, a szegénységet, a munkanélküliséget, a korrupciót, valamint a jogi egyenlőtlenségeket kívánta felszámolni. Továbbá a szigetország gazdaságának a talpra állítása is a kitűzött célok között szerepelt. Ennek megfelelően egy sor reformintézkedés született. Ilyen volt a tömegek írás-olvasását elősegítő kampány, a felnőttek számára indított továbbképzések, az egyetemi ösztöndíjrendszer, az iskola- és lakásépítési programok, az egészségügyi hálózat fejlesztése, az általános orvosi ellátás ingyenessé tétele, a jövedelemadó eltörlése, a nők bérének a növelése és a szülési szabadság bevezetése, stb.⁴

Az új kormány gazdasági téren önellátóvá akarta tenni az országot, ezért – a sziget adottságainak megfelelően – kezdetét vette a mezőgazdaság és az arra épülő feldolgozóipar, valamint a halászat és a turizmus fejlesztése. Ez utóbbi keretein belül indult meg a fővárosban (St. George's) található Point Salines-i reptér (ma *Maurice Bishop International Airport*) építése is, ami konfliktusforrást jelentett Grenada és az Amerikai Egyesült Államok között, ám ennek okaira a későbbiekben fogok fényt deríteni. A gazdaság szerkezete tekintetében vegyes gazdaságok kialakítását célozta meg a kormányzat. Végül, de nem utolsósorban érdemes kiemelni az építőipar fellendítésére helyezett hangsúlyt, hiszen a fent említett lakás- és egyéb építési programok kivitelezése anélkül lehetetlen lett volna.⁵

Maurice Bishop és kormánya külpolitikai téren is változásokat akart elérni, ugyanis úgy vélték, hogy azok elengedhetetlenek a szigetország gazdaságának a megerősítéséhez és felvirágoztatásához. Az ez irányú tervek kivitelezése érdekében a grenadai vezetés elsősorban a Nagy-Britanniától, az Egyesült Államoktól, illetve részben a Kanadától való egyoldalú kereskedelmi függés megszüntetését célozta meg, amit a diplomáciai kapcsolatok bővítésével igyekezett elérni. Bishop a külpolitikai jelmondatát 1979. április 13-án hirdette meg, az *In Nobody's Backyard* [Senkinek a hátsó udvarában] című beszédében. Ebben a miniszterelnök az alábbi fogalmazta meg:

„A célunk ezért az, hogy csatlakozzunk minden olyan szervezethez, és dolgozzunk együtt minden olyan országgal, amely segít abban, hogy függetlenebbé váljunk, és jobban irányíthassuk a saját erőforrásainkat. Ebben a tekintetben senki ... nem vonhatja komolyan kétségbe azt a jogunkat, hogy munkakapcsolatokat alakítsunk ki a legkülönbözőbb országokkal. ... Grenada szuverén és független állam. Egyetlen országnak

sincs joga megmondani nekünk, hogy mit tegyünk, hogyan vezessük a hazánkat, vagy hogy kivel barátkozzunk. ... Nem vagyunk senkinek a hátsó udvarában, és nem vagyunk eladhatók.”⁶

Bishop idézett beszédéből három igen fontos elemet kell kiemelnünk. Az egyik maga az új külpolitikai irányvonal meghirdetése, amely által az új népi kormány diverzifikálni kívánta Grenada külkapcsolatait, mert azt tekintette a szigetország gazdasági fejlődése és erősödése kulcsának. Ezzel pedig egyúttal hangsúlyozni próbálta azt is, hogy egyik hatalmi pólus mellett sem akarja elkötelezni magát, vagyis az el nem kötelezettek útjára fog lépni. Ezt Bishop a *Caribean Life and Times* című folyóirat által még ugyanabban az évben vele készített interjúban is megerősítette.⁷

A második fontos pont a Grenada függetlenségére való figyelmeztetés. Azaz a szigetország azon jogának a kiemelése, hogy a saját fejlődése érdekében minden olyan országgal diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatot létesítsen, amely ahhoz hozzájárul – függetlenül attól, hogy a kialakult világrenden belül az érintett államok melyik táborba tartoznak. Ezzel szintén a blokkon kívüliséget kívánta nyomatékosítani a beszédében a grenadai miniszterelnök.

A harmadik pont szorosan kapcsolódik a másodikhoz. Noha Bishop általánosságban hangsúlyozta azt, hogy Grenada egy független és szuverén ország, így senki nem szólhat bele sem a belpolitikájába, sem pedig a külpolitikájába, a beszéd címében, illetve az idézett szöveg zárómondatában mégis tett egy nem is annyira burkolt utalást arra, hogy igazából kinek is címezte az üzenetet. Bár a beszédben konkrétan nem hangzott el az Egyesült Államok neve, a címzett mégis egyértelmű volt. A Fehér Ház ugyanis nemegyszer „hátsóudvarként” hiivatkozott a Karib-szigetek térségére, s úgy is tekintett rá. Így Bishopnak ez a beszéde egyben kormányfőként az első bírálata volt Amerikával szemben – és ezzel tudatta Grenada álláspontját és a Washingtonhoz való viszonyát. Ezt követően Bishopnak több USA-ellenes megnyilvánulása is volt, amelyek jelentős diplomáciai feszültségeket okoztak a két ország között.

A Maurice Bishop által meghirdetett új külpolitikai irányvonalnak megfelelően Grenada Népi Forradalmi Kormánya tehát megkezdte a kétoldalú kapcsolatait diverzifikálását. Elsőként és elsősorban a karibi térségben igyekeztek szélesíteni a kapcsolatokat. Ezen belül különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak az 1973-ban létrehozott Karib-tengeri Közösség (*Caribbean Community*, CARICOM) integrációs szerepének, ugyanis a grenadai vezetés hiteleket és gazdasági segítségnyújtást remélt a szervezettől. Azonban Washington nyomására a tárgyalások zátonyra futottak, így a támogatás nem valósult meg.⁸ Grenada emellett nyitni kezdett a harmadik világ államai (pl. Kenya, Tanzánia) és a szocialista országok – Kuba, Észak-Korea, Vietnám, a Szovjetunió és annak a kelet-közép-európai szatellitállamai, többek között Magyarország – irányába, illetve több nyugati, ún. tőkés ország felé is.⁹

Magyar–grenadai kapcsolatok

A diplomáciai kapcsolatok felvétele

A Magyarország és Grenada közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele a grenadai forradalom győzelmét és Maurice Bishop hatalomra jutását megelőző időkre, a Gairy-adminisztráció idejére nyúlik vissza. A két ország között ugyanis még Eric Gairy miniszterelnöksége alatt, 1977. július 22-én, nagykövetségi szinten jött létre diplomáciai kapcsolat – New Yorkban.¹⁰ A kétoldalú viszony megerősítésének a szükségességét azzal indokolták a felek a szerződés aláírásakor, hogy azzal „hozzájárulnak a nemzetközi enyhülés és a világbéke megszilárdításához”.¹¹ Azaz a diplomáciai kapcsolatok felvétele az 1969-ben megkezdődött hidegháborús enyhülés (az NSZK által 1969-ben meghirdetett új keleti politika, az atomfegyverkezés visszaszorítása: atomsorompó-egyezmény, SALT-szerződések, a vietnámi háború 1975-ös lezárása, stb.),¹² a *détente* egyfajta lecsapódásaként is értelmezhető.

A Grenadával történt kapcsolatfelvételen minden bizonnyal nagy szerepet játszott az is, hogy 1974-ben normalizálódott a diplomáciai viszony Magyarország és Mexikó között, mivel azt követően több közép-amerikai ország is érdeklődést kezdett tanúsítani hazánk iránt, amelyek egyike volt Grenada.¹³ Ezt bizonyítja az utóbbival való kapcsolatfelvételtől szóló, a magyar Külügyminisztérium által 1975-ben a Minisztertanács elé felterjesztett javaslat. Abban ugyanis az áll, hogy „Grenada részéről diplomáciai úton kifejezték készségüket a diplomáciai kapcsolatok felvételére hazánkkal”.¹⁴ Ezek szerint St. George’s kezdeményezte a kétoldalú viszony rendezését. A szóban forgó dokumentumnak van egy másik, igen izgalmas aspektusa is, mégpedig a Külügyminisztérium indoklása arra, hogy miért kaphatott zöld utat a nagykövetségi szintű diplomáciai kapcsolatok felvétele. A magyar értékelés szerint ugyanis Grenada „külpolitikájában antiimperialista vonások mutatkoznak. Kuba-ellenes blokádnak megszüntetése mellett foglalt állást, kapcsolatait fejleszteni kívánja a szocialista országokkal”.¹⁵

Az viszont nem teljesen egyértelmű, hogy e kijelentését pontosan mire is alapozhatta a magyar külügy, hiszen Grenada a függetlenség elnyerését követően kifejezetten jó és szoros viszonyt ápolt az Egyesült Államokkal – részben azért, mert az 1973-as kőolajválság nyomán nehéz helyzetbe került szigetországnak az USA dobott mentőövet, s ezzel kvázi magához láncolta azt.¹⁶ Ráadásul maga Eric Gairy miniszterelnök több észak-amerikai befektetővel is kötött üzletet – ám egyre inkább korrumpálódni kezdett, s ezzel végül kiváltotta a nép haragját. Egy 1981-es CIA-jelentés pedig arra enged következtetni, hogy Grenada 1979 előtt egyáltalán nem folytatott antiimperialista politikát, ugyanis a szigetország csak az új forradalmi kormány hatalomra jutását követően „szakított ... az erősen Nyugat-barát hagyományával az »el nem kötelezett« külpolitika

megfogalmazása és megvalósítása érdekében”.¹⁷ Ehhez a jelentés készítője azt is hozzátette, hogy az új grenadai politikai irányvonal a következménye „a Nyugattól való történelmi függőség csökkenésének a kereskedelem és a segélyek terén”.¹⁸ Ami pedig a Kubával szembeni blokád eltörlésére vonatkozó grenadai véleményről szóló megállapítást illet, az sem túl valószínű, hiszen Havanna az 1970-es évek elejétől kezdődően az NJM-mel tartott fenn szoros kapcsolatot, nem pedig a hivatalos grenadai kormánnyal.¹⁹ Sőt mi több, az idézett CIA-jelentés szerint a kubaiak a '70-es években úgy vélekedtek a Gairy-rezsimről, hogy annak „megdöntését nem fogják határozottan elítélni”.²⁰

Így azt kell feltételeznünk, hogy a korabeli magyar külügy nagy valószínűséggel nem rendelkezett elegendő vagy megfelelő információkkal Grenada valódi külpolitikai orientációja tekintetében. Illetve az is elképzelhető, hogy a magyar fél Grenada 1974. február 7-i függetlenedését antiimperialista cselekedetnek értékelte, hiszen a szigetország több mint 200 év után akkor dobta le magáról a brit gyarmattartók béklyóját.

Egy másik érdekessége a magyar–grenadai kapcsolatoknak, hogy a szocialista blokkon belül csak Románia előzte meg Magyarországot a szigetországgal való diplomáciai reláció létesítésében (1975. április 4.).²¹ A többiek – a Szovjetunió 1979. szeptember 7-én,²² a Német Demokratikus Köztársaság 1979. október 9-én,²³ Csehszlovákia 1979. november 28-án,²⁴ Lengyelország 1980. június 2-án,²⁵ Bulgária pedig 1980. június 9-én – csak a grenadai forradalom győzelmét követően alakítottak ki hivatalos, diplomáciai szintű együttműködést vele.

Mielőtt tovább folytatnánk a magyar–grenadai reláció vizsgálatát, röviden érdemes néhány szót ejteni arról, hogy a Szovjetunió miért csak fél évvel az ott lezajlott győztes forradalom után vette fel a diplomáciai kapcsolatot a szigetországgal. A válasz pedig nem más, mint hogy Moszkva nem találta az érdekei szempontjából fontosnak a szegénységgel küzdő fűszerszigetet, ugyanis nem tulajdonított neki sem gazdasági, sem stratégiai jelentőséget.²⁶ Végül azonban 1979 szeptemberében a Bishop-kormánnyal kiváló viszonyt ápoló Kuba közbenjárásával létrejött a kétoldalú kapcsolat Grenada és a Szovjetunió között. Ezt követően viszont több kereskedelmi és gazdasági, valamint három titkos katonai együttműködési szerződést is kötött egymással a két ország 1979 és 1983 között. Az utóbbival kapcsolatban azonban fontos kiemelni, hogy a szovjet hadvezetés elsősorban felújított második világháborús katonai felszereléseket küldött a grenadai hadsereg részére, illetve az eszközöket önvédelmi célra biztosította a szigetországnak, így azokat az nem adhatta át harmadik félnek.²⁷

Felmerülhet a kérdés, hogy Kuba miképpen tudta meggyőzni a Szovjetuniót arról, hogy mégis megsegítse Grenadát? Mivel az erre vonatkozó konkrét kubai–szovjet megbeszélés anyagára nem sikerült rátalálnom a kutatás során, egy elméleti szintű válasszal igyekszem kielégíteni az olvasók tudásvágyát. A grenadai forradalom győzelme után egy hónappal, 1979. áprilisban ugyanis egy nagyon

hasonló tematikájú kubai–bolgár megbeszélés zajlott le. Az arról készült dokumentum szerint Fidel Castro arról próbálta meggyőzni Todor Zsivkovot, hogy adjon fegyvereket Grenadának, hogy az meg tudja védeni önmagát, mivel ott „a védelemhez szükséges eszközök nem elégségesek”.²⁸ Ráadásul Kuba úgy vélte, „reális a veszélye annak, hogy egy 200-300 fős, jól felfegyverzett külföldi zsoldosokból álló csoport portyázik a szigeten, és visszahelyezi Gairyt a hatalomba”.²⁹ Ez alapján Havanna valószínűleg a Szovjetunióknak is ugyanígy válaszolt fel a kis és védtelen ország képét, de nyilván azzal is kiegészítette, hogy Grenada gazdasági nehézségekkel küzd, így a fennmaradásához mindenképpen szüksége van a szovjet, tágabb értelemben pedig a szocialista blokk segítségére. Moszkvának pedig rá kellett jönnie, hogy ha cserbenhagyja az országot, azzal elveszítheti egy lehetséges hídfőállását Közép-Amerikában.

E felismerésben minden bizonnyal nagy szerepe volt annak, hogy 1979. július 19-én Nicaraguában győzött a Daniel Ortega vezette baloldali sandinista felkelés, és ezzel fél éven belül két új baloldali-szocialista orientációjú kormány is hatalomra jutott Közép-Amerikában. Ennek nyomán pedig világossá vált a Szovjetunió számára a tény, hogy a régióban erősödni kezdett a baloldal, így ha ki akarja terjeszteni a befolyását a Karib-tenger térségében, akkor ahhoz elérkezett a megfelelő pillanat. Hiszen korábban nem igazán volt lehetősége „a proletariátus diktatúrájának” továbbvitelére, pontosabban óvatosan kellett eljárnia, mert a szóban forgó régióban csupán Kubára tudott támaszkodni.³⁰

Gazdasági és tudományos együttműködés

A Magyarország és a karibi ország közötti kapcsolatokban a következő fontos lépésre 1980-ban – immár Moszkva törekvéseivel összhangban –, a szovjet–grenadai kereskedelmi megállapodás létrejöttét követően került sor.³¹ Azon év nyarán, augusztus 8. és 14. között Bernard Coard akkori miniszterelnök-helyettes vezetésével egy grenadai küldöttség tartózkodott hazánkban. Az ittlétük során egy kereskedelmi és műszaki-tudományos megállapodásról szóló jegyzőkönyvet írtak alá a felek, amelyben tulajdonképpen meghatározták „a két ország közötti gazdasági együttműködés kereteit”.³² A magyar Külügyminisztériumnak egy Grenadáról szóló 1983-as jelentéséből azonban az derül ki, hogy a két ország közötti kereskedelmi mozgás a szerződés ellenére igen alacsony volt: a magyar export mindössze 7000 dollárnyi értéket tett ki, importáru pedig egyáltalán nem is érkezett. Ráadásul annak ellenére, hogy az egyezmény részét képezte húsz grenadai diák magyarországi tanulása, egy sem érkezett ide, s a magyar kormány által felajánlott mezőgazdasági szakértők közül is csupán egyet küldtek el a szigetországba.³³

Coard 1980-as utazása azonban nem célzottan Magyarországra irányult, mivel hazánk csak az egyik célállomása volt a grenadai küldöttség által a szocialista blokkban tett körútnak. Annak keretein belül ugyanis a szigetország küldöttei májusban már a Szovjetunióban, Csehszlovákiában és Bulgáriában is jártak. Az ottani útjukat egy kisebb megszakítás követte (amelynek okaként belpolitikai problémákra hivatkoztak), aztán július–augusztusban – hazánk mellett – az NDK-ban és Lengyelországban folytatódott a látogatásuk.³⁴ Hazájuk nevében a Bernard Coard vezette küldöttség az 1980 tavaszán és nyarán felkeresett szocialista államok majdnem mindegyikével hasonló jellegű, műszaki-tudományos megállapodásra vonatkozó jegyzőkönyvet írt alá, mint a magyar féllel.³⁵ A Német Demokratikus Köztársaság esetében azonban csak egy tárgyalási jegyzőkönyvet, a lengyeleknél pedig pusztán egy belső közleményt eredményezett az út.³⁶

Maurice Bishop Magyarországon

Az utazás előzményei

Maurice Bishop grenadai elnök 1983. szeptember 27. és október 8. között a szocialista blokk országaiban tett körutazást, amely során Csehszlovákia, az NDK és a Szovjetunió mellett hazánkba is ellátogatott.³⁷ E körútból a jelen dolgozat csak a magyarországi eseményeket kívánja mélyrehatóan bemutatni és elemezni, ám azt megelőzően elengedhetetlen röviden kitérni arra, hogy mi vezérelte a szigetország kormányfőjét arra, hogy a blokk államaiba látogasson.

Alapvetően három lehetséges okot találhatunk Bishop Kelet-Közép-Európában tett vizitje mögött. Az egyik a grenadai elnök által beígért gazdasági és életszínvonalbeli növekedésnek, illetve javulásnak az 1982 második felétől érzékelhető megtorpanása volt. A legkirívóbban éppen a szolgáltatások terén, azon belül is a villany- és az áramellátásban volt megfigyelhető a forradalom „eredménytelensége”.³⁸ A sziget akkori kormányzója, Sir Paul Godwin Scoon³⁹ a felsorolt problémák mellett a mezőgazdaságban jelentkező munkanélküliség miatt is aggódott.⁴⁰ Ugyanis az országra korábban jellemző 49 százalékos munkanélküliség látványos csökkentése ellenére a lakosság 14 százalékának továbbra sem volt munkája.⁴¹ A felmerült nehézségek hátterében az irreális és nem megfelelően koordinált gazdasági és szociálpolitikai tervek álltak. Mindezt jól mutatják az 1979–1983 közötti hullámmzó termelési adatok is, amelyeket az 1. táblázatban gyűjtöttem össze. A forradalom megrekedése jól érezhető volt a grenadai lakosság hangulatán is, noha a nemtetszésüknek a gyakorlatban nem adtak agresszív módon hangot, vagyis annak ellenére, hogy nem voltak zavarások a szigetországban, az új kormány iránti lelkesedés alábbhagyott.⁴²

1. táblázat⁴³
Grenada termelési/gazdasági növekedési adatai, 1979–1983

Termelési év	Gazdasági növekedés (%)
1979	6,0%
1980	0,4%
1981	2,0%
1982	4,9%
1983	2,9%

A második ok a szigetet akkor már egyeduralnokodóként irányító kormánypárton belül 1982 őszén kialakult konfliktus volt, amelyet az NJM működése körüli nézeteltérések okoztak. Bernard Coard és az őt támogatók ugyanis úgy vélték, hogy a pártnak a lenini szervezési elv alapján és a Szovjetunió Kommunista Pártjához hasonlóan az ún. demokratikus centralizmust kellene követnie.⁴⁴ Vagyis egy olyan kollektív pártvezetést kívántak kialakítani, amely a döntései előtt a tagokkal is megvitatja a szigetszámot érintő különböző politikai, gazdasági, társadalmi kérdéseket. Ezzel szemben Maurice Bishop – feltehetően többek között a hazájában *Líder Máximónak* [legfőbb vezető] nevezett Fidel Castro hatására⁴⁵ – a kubai példát alapul véve egyfajta erőskező, *caudillista*, egyszemélyi politikai irányításra törekedett. Ennek megfelelően egyre kevésbé kérte ki a kormánytagok véleményét, a legfontosabb kérdésekben pedig egy ötfős,⁴⁶ a kormányon kívüli, de számára megbízhatónak ítélt személyekből álló szűk kör segítségével hozta meg a döntéseit.⁴⁷ Végül, de nem utolsósorban azt is érdemes kiemelni, hogy a párton belül feszültséget idézett elő az első oknál említett gazdasági sikertelenség is, amelynek okait Bishop a nem megfelelő munkastílusban és a problémákra adott elhibázott válaszokban látta.⁴⁸ Ez minden bizonnyal tovább növelte a grenadai vezetőben a vágyat, hogy a párton belül nagyobb befolyásra tegyen szert.

A harmadik, de az előzőeknél egyáltalán nem kisebb jelentőséggel bíró ok, amiért Bishop a szocialista országokba utazott, az a Grenada és az Egyesült Államok között fennállt, s barátinak korántsem mondható kapcsolatok, illetve az azok rendezésére tett kísérlet sikertelensége. A rossz viszony hátterében az állt, hogy az USA egyáltalán nem nézte jó szemmel az új grenadai hatalomra jutását. Washington ugyanis úgy vélte, hogy a karibi térségben létrejött második baloldali, szocialista jellegű rezsim Kuba és a Szovjetunió bástyájaként szolgálhat a régióban, ami pedig elősegítheti a forradalomnak a környékbeli országokba való exportálását.⁴⁹ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy az USA-nak ez a féltelme egyáltalán nem volt alaptalan, mivel – ahogyan az már a magyar-grenadai kapcsolatok felvételénél is szóba került – a Bishop vezette forradalom után néhány hónappal megtörtént Nicaraguában a sandinisták hatalomátvétele

is. 1980 februárjában pedig Surinamében egy baloldali katonai kormány ragadta magához az ország irányítását. Szintén 1979/80 fordulóján szerveződtek egységbe El Salvadorban a baloldali gerillák, akik 1981 januárjában „általános offenzívát” indítottak a hatalom megszerzése érdekében, amely azonban a kudarcukkal végződött.⁵⁰ Vagyis a szóban forgó időszakban valóban megerősödtek a baloldali forradalmi törekvések, és egyre inkább aktivizálódtak a különböző politikai formációk Közép-Amerikában, ami tehát nem véletlenül töltötte el aggodalommal az USA-t.

A lehetséges baloldali előrenyomulás megelőzése céljából az Egyesült Államok megpróbálta elszigetelni és destabilizálni Grenadát. Ennek részeként megtiltotta az amerikai gyorssegélyeknek és védelmi célú támogatásoknak a szigetországba küldését, valamint a turisták Grenadába utazását is korlátozta. (Ennek ellenére a grenadai St. George's University orvosi karán továbbra is kb. 800 észak-amerikai hallgató tanulhatott.) Mindezen felül az Egyesült Államok befogadta a szigetországról elmenekült volt elnököt, Eric Gairyt, s lehetőséget biztosított számára, hogy Bishop és kormánya ellen agitáló propagandaadásokat sugározzon Grenadába.⁵¹ Vagyis kísértetiesen hasonlóan járt el, mint Kuba esetében. Mindezt tovább fokozta azzal, hogy miután Grenada szorosabbra fűzte a kapcsolatát a Szovjetunióval és annak szatellitországaiával, az USA haditengerészete 1981 augusztusában, egy, a Puerto Rico közelében fekvő Vieques-szigeten tartott hadgyakorlattal megkezdte a szigetállam lehetséges megszállására való felkészülést.⁵² Ráadásul Washington a grenadai forradalom győzelmét követően számos angol nyelvű karibi államnak nyújtott védelmi segítséget. A támogatásnak köszönhetően azon nemzetek, amelyek addig önálló védelmi erővel nem rendelkeztek, saját hadsereget tudtak létrehozni. Azok számára pedig, amelyeknek volt állandó katonaságuk, a haderő fejlesztését és megerősítését biztosította az északi szomszéd annak érdekében, hogy megvédhessék magukat a térségbeli, egyre fokozódó hidegháborús fenyegetéssel szemben. A segítségnyújtás keretein belül nemegyszer az USA-val közös hadgyakorlaton is részt vettek a támogatásban részesült kelet-karibi országok.⁵³

A felsoroltak következtében kialakult diplomáciai helyzetben Grenada felett gyülekező gazdasági és biztonságpolitikai viharfelhők eloszlátása céljából Maurice Bishop 1983 májusában az Egyesült Államokba utazott, ám az útja, ahogy arra már fentebb utalás történt, sikertelenül záródott. A Washingtonba látogató grenadai vezetőt ugyanis nem fogadta Ronald Reagan elnök (hivatali ideje: 1981–1989), és a magasabb szintű tisztviselők közül is csupán William Patrick Clarkkal,⁵⁴ az USA nemzetbiztonsági tanácsadójával tudott találkozni. A beszélgetésük során felsorolták a két ország kormányának az egymással szembeni sérelmeit, illetve azok lehetséges orvoslásának a módját. Clark Washington álláspontját tolmácsolva kijelentette, hogy a Reagan-adminisztrációt aggasztja a szigetországbeli túlzott kubai és szovjet jelenlét.⁵⁵

Ezzel kapcsolatban érdemes kiemelnünk a már említett Point Salines-i repteret, amely kubai segítséggel épült meg Grenadában, s ez kifejezetten nem tetszett az USA vezetésének, ugyanis úgy vélték, hogy a reptér nem polgári, hanem a kubai és a szovjet katonai célokat fogja szolgálni.⁵⁶ Épp ezért Clark arra kérte a grenadai miniszterelnököt, hogy lazítson a Kubával, valamint a kelet-európai szocialista országokkal, közülük is a leginkább a Szovjetunióval való kapcsolatán. Bishop pedig azt szeretne volna elérni, ha hazája és az Amerikai Egyesült Államok között nagykövetség, valamint egy, a két ország viszonyát rendező bizottság felállítására kerül sor. Emellett felmerült az egymással szembeni negatív retorika visszaszorítása is. Ennek megfelelően a felek a saját hazájuk rossz színben való feltüntetésének a minimalizálását, illetve a megszüntetését kérték egymástól. Clark a tárgyalások alatt felrótta Bishopnak azt is, hogy – Washington szerint – Grenadában megsértik az emberi jogokat, ezt azonban a szigetország vezetője rágalomként értékelte.⁵⁷

A William P. Clark és Maurice Bishop között lefolyt beszélgetés végül eredménytelenül zárult. A két fél nem tudott megegyezni. A grenadai vezető ugyanis elfogadhatatlannak találta Washingtonnak a kormány külpolitikájának a megváltoztatására vonatkozó feltételeit, s csupán az USA-val szembeni negatív hangvétel visszafogására tudott garanciát vállalni. Clark azonban az általa felvázolt három területen történő együttes változáshoz kötötte a két ország közötti jó viszony helyreállítását. Az egyedüli pozitívuma a találkozóknak talán az észak-amerikai fél által Bishopról kialakított jó vélemény volt, miszerint szókimondó, de nem provokatív, és intelligens tárgyalófél.⁵⁸ Ez nem is csoda, hiszen a grenadai államférfinak a jogász végzettségéből eredően kellő gyakorlata és megfelelő képessége volt az erős érvekkel történő, de tisztelettudó eszmecserékhez, vitákhoz.

Bishop magyarországi látogatása

Maurice Bishop már 1980-ban jelezte Magyarország és a szovjet blokk többi állama felé a látogatási szándékát, amely a Bernard Coard-féle delegáció fentebb részletezett útját követte volna, a „szocialista országok vezetőivel való személyes kapcsolatfelvétel és konkrét megállapodások aláírása végett”.⁵⁹ A magyar kormánnyal kisebb grenadai üzemek felszereléssel történő ellátásáról, valamint a gyógyszergyártási együttműködés kérdésköréről kívánt részletesebben tárgyalni a karibi ország miniszterelnöke.⁶⁰ Végül azonban 1980-ban mégsem utazott Bishop Magyarországra, ugyanis a budapesti kormány úgy ítélte meg, hogy a „gazdasági megfontolások nem indokolják a magyarországi látogatást”.⁶¹ 1981 végén Bishop ismét „jelentkezett a magyarországi hivatalos látogatás szándékával”,⁶² amelyre 1982-ben került volna sor, ám az sem valósult meg, amit a magyar külügy az időpont-egyeztetés nehézségeivel indokolt.⁶³

A legfelsőbb szintű kormányközi találkozó Grenada és Magyarország között végül 1983 szeptemberében zajlott le, miután a szigetország vezetése a hónap elején újból jelezte Budapest felé a miniszterelnök látogatási szándékát. A grenadaiak külön kiemelték Maurice Bishop azon kívánságát, hogy találkozni szeretne Kádár Jánossal (az MSZMP főtitkárával), Losonczi Pállal (az Elnöki Tanács elnökével), valamint Lázár Györggyel (a Minisztertanács elnökével). A megbeszélések céljaként pedig három témát jelöltek meg: a nemzetközi helyzetről, illetve a Magyarország és Grenada közötti kapcsolatokról szóló véleménycserét; a kétoldalú együttműködés előmozdítását; valamint a pártközi kapcsolatok megteremtését.⁶⁴ A felsorolt tematika burkolt utalás volt arra, hogy a látogatás valódi indítéka a fentiekben már részletesen bemutatott, a szigetország számára nehézségeket okozó hármas probléma orvoslásához való segítségkérés volt. Az újabb grenadai látogatási szándék elfogadásáról szóló javaslatot az MSZMP Külügyi Osztálya 1983. szeptember 7-én nyújtotta be a párt Politikai Bizottságának,⁶⁵ amely azt a szeptember 13-i ülésén el is fogadta. A látogatást azonban csak 25-én, azaz 3 nappal Bishop érkezése előtt jelentették be hivatalosan.⁶⁶

1983. szeptember 28-án Maurice Bishop és kísérete – Unison Whiteman külügyminiszter (az NJM társalapítója), George Louison mezőgazdasági miniszter, Richard Jacobson nagykövet, Shabia Strong, a külügyminisztérium protokollfőnöke, valamint Don Rojas sajtótitkár – és négyfős biztonsági személyzetük háromnapos látogatásra érkezett Magyarországra.⁶⁷ A grenadai kormányfőt a Ferihegyi repülőtéren ünnepélyes keretek között fogadta Lázár György, valamint Ábrahám Kálmán építésügyi és városfejlesztési miniszter, Nagy János külügyi államtitkár és Dömény János nagykövet, akik mögött a Magyar Néphadsereg díszszázada sorakozott fel. A küldöttség először a Hősök terére látogatott el, hogy ott koszorút helyezzen el. A nap további része megbeszélésekkel telt: Maurice Bishop és Lázár György szűk körű tárgyalást folytatott egymással, majd a plenáris ülések zajlottak. Az este egy díszvacsorával zárult a Parlament Vadásztermében, ahol Bishop és Lázár is pohárköszöntőt mondott.⁶⁸

Szeptember 29-én Kádár János fogadta Maurice Bishopot. A vele folytatott megbeszélést követően a grenadai küldöttség az érdi Benta-völgye Termelőszövetkezetbe látogatott el, ahol „a grenadai kormányfő elsősorban a termelőszövetkezet megalakulásának körülményei, a tsz-szervezés tapasztalatai iránt érdeklődött”.⁶⁹ A karibi vendégek később a meglátogatott téesz egyik tagjának a háztáji gazdálkodását is szemügyre vették. Még ugyanazon a napon felkeresték Bishopot a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ) képviselői és annak főtitkára, Barabás Miklós is.⁷⁰

A hivatalos program utolsó napján, szeptember 30-án Bishop és kísérete el látogatott a Chinoin Gyógyszer- és Vegyészeti Gyárba, ahol a vendéglátói ismertették a grenadai küldöttséggel a vállalat történetét és tevékenységét. A gyárlátogatást követően, a délután folyamán a felek sajtókonferenciát tartottak.⁷¹

Ezzel véget ért a grenadai kormányfő hivatalos programja, azonban a küldöttség október 1-je és 3-a között pihenés céljából még egy rövid ideig hazánkban tartózkodott, s csak azt követően utazott tovább Csehszlovákiába.⁷²

A látogatás eredményei

A grenadai küldöttség hivatalos programjának utolsó napján rendezett sajtókonferencián Maurice Bishop a Magyarországon töltött három napot hasznosnak értékelte. Úgy vélte, „a termékeny megbeszélések, melyeket a magyar kormány és a párt vezetőivel folytatott, jó alapot szolgálhatnak a két ország között kialakult baráti kapcsolatok fejlesztésére”.⁷³ Továbbá azt is kijelentette, hogy „a társadalmi haladásért végzett munkájukban, a gazdasági felemelkedést szolgáló, országépítő terveik megvalósításában hasznosíthatják, s hasznosítani kívánják, a szocialista országok tapasztalatait is”.⁷⁴

Az alábbiakban a grenadai miniszterelnök által sikeresnek tartott tárgyalások részletesebb ismertetése és elemzése következik, kiemelt hangsúllyal a Kádár Jánossal és Lázár Györggyel folytatott megbeszélések vizsgálata.

Ahogy arról korábban már szó volt, Maurice Bishop a magyarországi látogatása előtt viszonylag burkoltan fogalmazott azzal kapcsolatban, hogy pontosan mit is vár a találkozótól, azonban később, a Lázár Györggyel folytatott négy szemközt megbeszélést követő plenáris ülésen már sokkal konkrétabban fogalmazott ezzel kapcsolatosan. Akkor már konkrét utalásokat tett a gazdasági együttműködés és a segítségnyújtás szükségességére vonatkozóan, legalábbis az eseményről készült külügyi jelentés arról számolt be, hogy szerinte „nagy politikai fontossága van annak, hogy legalább minimális eredménnyel utazhasanak el, s népüknek sikerekről tudjanak beszámolni”.⁷⁵ Ezzel is azt sugallta a Minisztertanács elnökének, hogy Grenadában a nép számára politikai, sőt morális problémát is okoznak a gazdasági nehézségek, így azokat mindenképpen orvosolnia kell, de ahhoz föltétlen szüksége van a szocialista blokk államainak, így Magyarországnak a segítségére is.

Ám ha jobban megvizsgáljuk a plenáris ülést megelőző Bishop–Lázár-találkozón elhangzott, a gazdasági együttműködéssel és segítséggel kapcsolatos grenadai kéréseket, rögtön világossá válik, hogy Maurice Bishop kíváncsi nem igazán illethetőek a minimális jelzővel. A grenadai kormányfő ugyanis egyebek mellett konfekció- és gyógyszerkészítő üzemek kulcsrakészre történő megépítésében való közreműködésre kérte a magyar felet. Továbbá 5 millió dollár értékű támogatást szeretett volna kapni a Point Salines-i nemzetközi repülőtér kivitelezésének a befejezéséhez. Mindezen felül a grenadai termékek magyarországi exportja és a hitelnyújtás kérdése is terítékre került.⁷⁶

A grenadai miniszterelnök elképzeléseire reagálva Lázár György kijelentette, hogy a magyar kormánynak szándékában áll a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése,

de azt is hozzátette, hogy „csak azt vállaljuk, amit ténylegesen teljesíteni is tudunk”.⁷⁷ Ennek megfelelően Magyarország konyhakerti vetőmagok térítésmentes szállítására és a napraforgó-termelés kísérleti jelleggel történő megvalósításához való segítségnyújtásra tett 3 éves időtartamra szóló ígéretet, a repülőtér építéséhez pedig 50 ezer dollár értékű gyógyszer és ruházat szintén ingyenes eljuttatásával kívánt hozzájárulni. Emellett a segítség további lehetőségeinek a megvizsgálásáról is biztosította a tárgyalópartnerét Lázár, ám megjegyezte, hogy „az igény teljes kielégítésére nincs módunk”.⁷⁸ A grenadaiak végül elfogadták ezt, és megértették, hogy a követeléseik meghaladják a magyar kormány képességeit, „de nem titkolták, hogy további magyar lépéseket várnak”.⁷⁹ Vagyis érezhető volt, hogy Bishop véleménye a tárgyalások eredményéről, hogy az a szükséges, de nem elégséges szintet érte el.

A megbeszélés során szóba került az amerikai–grenadai reláció is, ugyanis Bishop „többször is aláhúzta, hogy az Egyesült Államok közvetlenül is fenyegeti a szocialista orientációjú Grenadát, ezért a Szovjetunió és a szocialista országok szolidaritásának számukra rendkívüli jelentősége van”.⁸⁰ Ezzel kapcsolatban Lázár György csupán a fegyverkezési verseny megállítását és a béke fontosságát hangsúlyozta, valamint kiemelte, hogy Magyarország szolidaritást vállal a karibi térség haladó mozgalmával, köztük a grenadai forradalommal is.⁸¹ Lázár válasza tulajdonképpen azt a magyar álláspontot ismételte meg, amely már korábban, 1982 novemberében a nicaraguai külügyminiszter, Miguel d'Escoto Brockmann budapesti látogatása során is elhangzott, miszerint Magyarország a latin-amerikai térség problémái megoldása terén a békés, tárgyalásos úton történő rendezés mellett száll síkra.⁸² Lázár ugyanis azt mondta, hogy a magyar kormány hajlandó megerősíteni a kétoldalú kapcsolatokat Magyarország és Grenada között, továbbá szolidáris az ottani Népi Forradalmi Kormánnyal, ám magáról a szolidaritás jellegéről semmi konkrétumot nem mondott. Ráadásul – Bishop reményeivel ellentétben – a fegyveres-katonai együttműködésre sem tett ígéretet a Minisztertanács elnöke.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Grenada már 1982-ben katonai segélynyújtásra irányuló kéréssel fordult Magyarországhoz. Erre válaszul a Külkereskedelmi Minisztérium engedélyt adott 1 millió forint értékű katonai felszerelésnek a Grenadába történő költségmentes szállítására, azonban azt a Honvédelmi Bizottság nem hagyta jóvá, s a válaszban kijelentette, hogy „egyelőre azt nem szállítja ki”. Bishop látogatása előtt pedig azt a tájékoztatást adta, hogy „a kétoldalú katonai együttműködéssel kapcsolatos kérdések terén változás nem történt”.⁸³

Bishop Lázár Györggyel folytatott megbeszélését követte a Kádár Jánossal való, abszolút formális találkozó. A magyar pártfőtitkár a grenadai miniszterelnök kéréseire csupán annyit mondott, hogy „azokkal komolyan foglalkozni fogunk”.⁸⁴ Kádár az amerikai–grenadai kérdésre – Lázárhoz hasonlóan – kitérő

választ adott, s a békés együttélést emelte ki, valamint a párbeszéd fontosságát hangsúlyozta – akár olyan országokkal is, amelyek a szocializmussal szemben állnak. Azaz ő is egyértelművé tette, hogy a Magyar Népköztársaság semmilyen formában sem támogatja a szocialista és a nem szocialista országok közötti nézeteltérés erőszakos, fegyveres úton történő rendezését. Ez ismét burkolt utalás lehetett arra, hogy a magyar kormány nem hajlandó katonai támogatást nyújtani a szigetország számára.

A Kádár–Bishop-egyeztetés kézzelfogható eredményeként emelhető ki viszont a két ország kormányzópártja közötti hivatalos kapcsolatok felvétele. Mivel az egyezményt Bishop kötötte meg, azt a grenadai miniszterelnök akár úgy is értékelhette, hogy az MSZMP az NJM-nek az általa vezetett szárnyát ismeri el. Erre azonban semmilyen bizonyíték sincs. Hiszen miután a párton belüli feszültségek miatt októberben belviszály alakult ki Grenadában, a magyar sajtó tárgyilagosan, s mégcsak nem is a címlapon számolt be az ottani történésekről, akárcsak az október 19-én merénylet áldozatává vált Bishop haláláról.⁸⁵ Ez pedig arra enged következtetni, hogy a párton belüli ellentétek szempontjából abszolút semleges álláspontot foglalt az MSZMP, s azt teljes mértékben grenadai belügynek tekintette.

Ez utóbbit bizonyítja az a magyar összefoglaló jelentés is, amely Maurice Bishop látogatása előtt készült az NJM-ről.⁸⁶ A feljegyzés a párt történetét és működését, taglétszámát, ideológiáját stb. ismertette, ám abban a párton belüli konfliktusról egyáltalán nem esett szó, vagyis a magyar kormány valószínűleg a kérdésben nem tartotta magát kompetensnek. Másfelől pedig azért sem valószínű, hogy a kormány az NJM Bishop vezette szárnyát ismerte volna el, mert a Szovjetunió a Grenadával való kapcsolatfelvételt követő kétoldalú megbeszélések és egyeztetések során végig a Bernard Coarddal való párbeszédet részesítette előnyben Maurice Bishoppal szemben.⁸⁷ Magyarország pedig – véleményem szerint – semleges magatartást kívánt tanúsítani, s hallgatólagosan elfogadta a kérdéssel kapcsolatos szovjet álláspontot.

A Kádár János és Maurice Bishop között lezajlott beszélgetésből az derül ki, hogy a grenadai delegáció látogatását a magyar fél abszolút protokollárisnak tekintette. Ez nem is csoda, hiszen az 1960-as évek végétől Magyarország fokozatosan kezdett kilábalni az 1956-os forradalom leverése nyomán keletkezett külpolitikai elszigeteltségéből, s egyre inkább megpróbálta növelni a mozgásterét. Ennek eredményeként fokozatosan a Nyugat-Európával, illetve a tőkés országokkal, vagyis a megfelelő fizetési képességgel és a modern technológiákkal rendelkező államokkal való kapcsolatok fejlesztése lett a magyar gazdaságpolitika és diplomácia központi célja.⁸⁸ Ebből kifolyólag a dél-amerikai szubkontinensen is az erős gazdasággal bíró – ám az 1956-os forradalom leverése miatt az ENSZ-ben egészen az 1963-as amnesztiáig Magyarországot elítélő álláspontot képviselő – államok (pl. Brazília, Argentína, Chile, Mexikó stb.) kerültek inkább

a magyar külpolitika célkeresztjébe a gyengén felett, de magukat haladó gondolkodásának tartó országokkal szemben.⁸⁹

Ezt a trendet pedig csak tovább erősítette a helsinki folyamat 1975-ös találkozója, amikor is Kádár János augusztus 1-jén, a finn fővárosban tartott értekezleten aláírta annak záróokmányát,⁹⁰ ami óriási presztízsnövekedést jelentett a magyar kormány számára a nyugati világ szemében. Ennek köszönhetően az e tanulmány által vizsgált időszakban, azaz 1979 és 1983 között Magyarországnak a nyugati országokkal való bilaterális kapcsolatai igen intenzívvé váltak – gondoljunk csak Kádár 1982-es NSZK-beli útjára, majd a szintén abban az évben François Mitterrand Budapesten tett látogatására.⁹¹ Továbbá nem hanyagolható el az sem, hogy George H. W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok akkori alelnöke közvetlenül Maurice Bishop érkezése előtt, 1983. szeptember 19–20. között hivatalos látogatásra érkezett Budapestre, és a felek a két ország elsősorban kereskedelmi, gazdasági és műszaki-tudományos jellegű, „kölcsonösen előnyös kétoldalú kapcsolatok fenntartását és fejlesztését” erősítették meg.⁹² Továbbá egyetértettek a leszerelések felgyorsításának a fontosságában, azaz a béke stabilizálásában is. Ezzel egyfajta szívélyes, de legalábbis a korábbinál pozitívabb hangvételű kapcsolat kezdett formálódni az Egyesült Államok és Magyarország között. Ezt pedig a magyar kormány valószínűleg nem kívánta visszavetni azzal, hogy egy Washingtont bíráló, azzal szinte pattanásig feszült viszonyba került országot jelentősebb mértékben, akár katonailag is támogasson.

Ráadásul Magyarország a vizsgált időszakban nem is igen engedhette meg magának a gazdaságilag nem kifizetődő akciókat. Ennek oka abban keresendő, hogy a Magyar Népköztársaság gazdaságának a dinamikája az 1970-es évek közepétől fokozatosan lassulni kezdett, majd romlásnak indult. Ehhez pedig nagyban hozzájárult a deficitese külkereskedelem is, amit többek között a harmadik világ gyenge és irracionális elképzeléseken alapuló gazdasággal rendelkező egyes országainak (pl. Kuba, Tanzánia, Vietnám stb.) nyújtott segélyek és a velük való együttműködés eredménytelensége okozott. Az érintett államok ugyanis a gazdasági terveik megvalósításához sokat kértek a szövetségeseiktől, ám vajmi keveset tudtak viszonzni.⁹³ Ezt a helyzetet csak tovább rontotta, hogy az 1970/80-as évek fordulójára a fejlődő országok fizetőképessége és egyben a fizetési hajlandósága is megcsappant. Ennek következtében a magyar kormány úgy döntött, hogy 1979-től kezdődően felszámolja vagy legalábbis csökkenti az erőltetett és gazdaságtalan exportot.⁹⁴ Ezért Magyarország az 1980-as évektől szkeptikusan és csupán kényszerből vett részt a különböző szocialista segélyprogramokban. Ennek azonban már az 1970-es években is megmutatkoztak a jelei, amikor is Budapest a Kubával való kereskedelem kapcsán megkérdőjelezte a KGST árpreferenciáit, mivel az azok alapján folytatott kereskedelem nem a valós árakon alapult.⁹⁵

Magyarország külpolitikai prioritásainak a megváltozása és az új cél, a ki-egyenlített külgazdasági mérleg kialakítása miatt nem is csoda, hogy a magyar kormány 1983-ban már egy szorosabb gazdasági, technikai és katonai segélynyújtással nem kívánta elkötelezni magát egy olyan szegény, gazdaságilag meglehetősen gyenge és egyben politikailag is igen instabil lábakon álló mini állam támogatása mellett, mint amilyen Grenada volt. Így a hazánkba látogató Maurice Bishopnak néhány jó szón és jelképes segélynyújtáson kívül nem adhattott mást, és valószínűleg akkor már nem is akarta, s nem is tudta volna nagyobb segítségben részesíteni a szigetországot. A Magyarország által Grenadának nyújtott szimbolikus segély inkább a Szovjetunió irányába tett gesztus, reprezentatív megnyilvánulás volt. Kádár János ugyanis többek között azzal kívánta megerősíteni azt az állítását, amelyet az MSZMP KB 1981 októberében tartott ülésén, a Magyarországnak az IMF-hez és a Világbankhoz való lehetséges csatlakozása miatt keletkezett vita során is hangoztatott. Akkor már kifejtette, hogy bár a Magyar Népköztársaság közeledik a nyugati világ és a tőkés országok, illetve azok hitelintézményei felé, attól még továbbra is a szocialista blokk, valamint annak a gazdasági (KGST) és a katonai (Varsói Szerződés) integrációs szervezeteinek a tagja marad, s az ország megtartja a szocialista jellegét.⁹⁶ Ezt pedig kénytelen volt elfogadni a Szovjetunió, mivel akkor már maga is olyan gazdasági problémákkal küzdött (pl. az afganisztáni megszállás miatt), amelyek következtében már nem tudott Magyarországnak elegendő segítséget nyújtani.⁹⁷ Így azt sem várhatta el, hogy a magyar kormány jelentős támogatást biztosítson Grenada számára.

Összegzés

Az 1979. március 13-án vér nélkül lezajlott grenadai forradalom győzelme után hatalomra került új Népi Forradalmi Kormány és annak miniszterelnöke, Maurice Bishop a szegénység és az írástudatlanság felszámolását, a szociális rendszer helyreállítását, az ország gazdaságának a megerősítését, valamint a külpolitika diverzifikálását tűzte célként a zászlajára. Az ígéretet kétségkívül vonzóak voltak, ennek ellenére az új kormány előrehaladása rövid időn belül megtorpant – a nép pedig veszíteni kezdett a lelkesedéséből, miután látta, hogy a kilátásba helyezett változások nem vagy csak részben, illetve a vártnál lassabban valósulnak meg. Ennek hátterében egyfelől az állt, hogy az NJM a kitűzött célokat egyszerre és túl gyors tempóban akarta elérni. Ezt csak tovább bonyolította, hogy a pártban vezető szerepet játszó, erős egyéniségű politikusok (Maurice Bishop és Bernard Coard) az új rendszerhez vezető utat eltérő módon szerették volna kialakítani. Bishop azonban nem engedett a terveiből, az irányítást a saját kezében akarta tartani, a változást pedig az egyéni elgondolásai mentén kívánta elhozni a grenadai nép számára. Mindez a forradalmi kormányon belüli politikai

konfliktusba torkollott. A helyzetet még inkább megnehezítette a külpolitikai diverzifikációra való törekvés keretein belül a Washingtonnal szembeni éles és negatív hangvételű grenadai retorika. Amiatt ugyanis pattanásig feszült a szigetország és az Egyesült Államok közötti viszony. A felgyülemlett problémákat Maurice Bishopnak mindenképpen rendeznie kellett, így 1983-ban amellett döntött, hogy a szocialista blokkba látogat, s az ottani államoktól gazdasági, katonai és részben politikai támogatást kér.

Bishop időzítése azonban rossz volt. 1983-ra a szocialista tömb országai egyre több gazdasági nehézséggel küszködtek, és a megfelelő fizetőképességgel nem rendelkező fejlődő országok felé irányuló segítségnyújtás mindinkább háttérbe szorult. A blokk tagjaként így volt ezzel Magyarország is. Ráadásul a helsinki folyamat záróokmányának 1975-ös aláírását követően a Nyugaton egyre inkább pozitív képen feltűnt Magyar Népköztársaságnak lehetősége nyílt a nyugati és a fejlett tőkés országokkal való kapcsolatok előremozdítására. Az pedig az 1970/80-as évek fordulójára abszolút prioritássá vált a magyar külpolitika számára, mivel azt várták, hogy a nyugati kereskedelem révén fékezni tudják majd a gazdasági problémák nyomán keletkezett, egyre nagyobb és súlyosabb anyagi gondokat. Ennek ismeretében nem csoda, hogy a jelképes segítség mellett semmilyen kézzelfogható eredményt nem tudott felmutatni Maurice Bishop a magyarországi, illetve a többi szocialista országban tett látogatását követően.

Az eredménytelenségének pedig súlyos következménye lett. A belpolitikai feszültségek odáig fajultak, hogy Bishopot 1983 októberében, miután hazatért Európából, elmozdították a hivatalából, majd házi őrizetbe helyezték. Nem sokkal később a hívei egy csoportja kiszabadította a fogságból, azonban az akkor már-már polgárháborút idéző események közepette egy utcai összecsapás során meggyilkolták a volt miniszterelnököt. A kialakult helyzetet kihasználva, s a Grenadában tanuló amerikai diákok védelmére hivatkozva az Egyesült Államok haditengerészete 1983. október 25-én inváziót indított a szigetország ellen. A Fehér Ház valódi célja azonban az volt, hogy a Grenadában, illetve a karibi térségben helyreállítsa a rendet, és visszaszorítsa a baloldali erőket – így egyúttal „a lépést figyelmeztetésnek szánta Kuba és Nicaragua” számára is.⁹⁸

Jegyzetek

- 1 Az életére vonatkozóan részletesen lásd: Krajcsi Sándor Roland: „Maurice Bishop (1944–1983)” in *Évkönyv, a nemzetközi munkásmozgalom történetéből*, szerk. Székely Gábor (Budapest: Magyar Lajos Alapítvány, 2023), 201–212. o.
- 2 „Negyven évvel ezelőtt tört ki a grenadai forradalom”, *Latin-Amerika Társaság*, <https://latin-amerika.hu/index.php/elemzesek-uj/tortenelem/4884-negyven-evvel-ezelott-tort-ki-a-grenadai-forradalom> (a letöltés ideje: 2023. december 17.); Granados Ceja, Lucho: „Maurice Bishop és a grenadai forradalom emlékezete”, *Latin-Amerika*

- Társaság, <http://www.latin-amerika.hu/index.php/elemzesek-uj/tortenelem/3298-2016-03-11-19-24-02> (a letöltés ideje: 2023. december 17.).
- 3 Hart, Richard: „A grenadai forradalom” in *Évkönyv, a nemzetközi munkásmozgalom történetéből*, 30. o.
 - 4 Grenade, Karl H. I.: „Grenada: Socioeconomic Overview, 1960–2012” in *The Grenada Revolution: Reflection and Lessons*, szerk. Grenade, Wendy (Mississippi, MS: University Press of Mississippi, 2015), 41. o.; Scott, Tristan: „Manley and Bishop: The Tragedy of Leftist Reformism in the Caribbean”, *Caribbean Quilt*, 7., no. 2. (2021): 79.
 - 5 Uo., 39., 40. és 42. o.
 - 6 Bishop, Maurice: „In Nobody’s Backyard” in *In Nobody’s Backyard. Maurice Bishop’s Speeches 1979–1983. A Memorial Volume*, szerk. Chris Searle (London: Zed Books, 1984), 13–14. o.
 - 7 A cikk összefoglalása, szemlézése 1980-ban a *The Black Scholar* című folyóiratban is megjelent. A jelen írásban ez utóbbira hivatkozom: „Revolution in Grenada: an Interview with Maurice Bishop”, *The Black Scholar*, 11., no. 3. (1980): 58.
 - 8 Árkus István: *Washington és a Karib térség* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1982), 163. o.
 - 9 Cotman, John Walton: „Coming in from the Cold: Grenada and Cuba since 1983”, *The Round Table*, 102., no. 2. (2013): 156.
 - 10 MNL OL XIX-J-1-j Grenada 1977. 57. d. 004346/1/1977. *Diplomáciai kapcsolatok Grenadával. New York, 1977. július 28.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1. o.
 - 11 Uo., 1. o.
 - 12 Az enyhülés folyamatára vonatkozóan lásd: Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945–1989* (Budapest és Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2014), 257–282. o.
 - 13 Szente-Varga Mónika: „Diplomatic Relations between Hungary and Central American Countries after World War II”, *Orpheus Noster*, 8., no. 4. (2016): 88.
 - 14 MNL-OL-XIX-A-83-a-586/13a-8/1975. *A Magyar Népköztársaság és Grenada közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Budapest, 1975. július 16.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 384. o.
 - 15 Uo.
 - 16 Jacobs, Curtis: „Grenada, 1949–1979: Precursor to Revolution” in *The Grenada Revolution*, 27–28. o.
 - 17 Gannon, John: „Grenada: Two Years after the Coup. An Intelligence Assessment”, *Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP-P03T02547R000100170001-3.pdf> (a letöltés ideje: 2024. szeptember 17.), 5. o.
 - 18 Uo.
 - 19 Uo., 6. o.
 - 20 Uo.
 - 21 „Diplomatic Relations of Romania”, *Ministry of Foreign Affairs*, <https://www.mae.ro/en/node/2187> (a letöltés ideje: 2024. január 22.).
 - 22 *Central Intelligence Agency*, „Chronology of Soviet Statements and Actions in Grenada, 7 September 1979 to 27 October 1983”, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000679141.pdf (a letöltés ideje: 2024. január 22.).
 - 23 NV79/60. *Diplomatic Relations between Germany and Grenada as of 9 Oct. 1979*, United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/1486823?ln=en> (a letöltés ideje: 2024. január 22.).
 - 24 NV79/64. *Diplomatic Relations between Grenada and Czechoslovakia as of 28 Nov. 1979*, United Nations Digital Library, <https://digitallibrary.un.org/record/1486851?ln=en> (a letöltés ideje: 2024. január 22.).

- 25 „Servicio de la República de Polonia”, *Gov.pl*, <https://www.gov.pl/web/venezuela/grenada> (a letöltés ideje: 2024. január 22.).
- 26 Avila, Carlos Federico Domínguez: „Grenada: Revolución, Autodeterminación e Intervencionismo (1979–1983)”, *Nuevo Mundo Mundos Nuevos*, <https://journals.openedition.org/nuevomundo/40883#tocto2n3> (a letöltés ideje: 2024. augusztus 15.).
- 27 Shearman, Peter: „The Soviet Union and Grenada under the New Jewel Movement”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944–)*, 61., no.4. (1985): 662., 669., 670.
- 28 *Memorandum of Todor Zhivkov–Fidel Castro Conversation, Havana, April 9, 1979*, Wilson Center Digital Archive, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/87688/download> (a letöltés ideje: 2024. augusztus 20.).
- 29 Uo.
- 30 Heller, Mihail és Nyekrics, Alekszandr: *Orosz történelem II. A Szovjetunió története* (Budapest: Osiris Kiadó, 2003), 618. o.
- 31 Loeber, Dietrich Anre: „Insights into Soviet Treaty Practice: The Secret Soviet–Grenadian Military Agreements of 1980–1982”, *NYLS Journal of International and Comparative Law*, 8., no. 2. (1987): 296.
- 32 *Magyar külpolitikai évkönyv, 1980* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1981), 23., 54. o.; Arató Gábor: „Új utakon a fűszersziget”, *Magyar Hírlap*, 1980. augusztus 17., 2. o.; MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 005894/1/1980 *Jelentés Bernard Coard grenadai miniszterelnök-helyetttel és delegációja tagjaival folytatott gazdasági megbeszélésekről. Bp., 1980. augusztus 15.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 3. o.
- 33 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 002872/1983. *Tájékoztató Grenadáról. Bp., 1983. április 28.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 5. o.
- 34 MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 003225/13/1980. *Coard grenadai miniszterelnök magyarországi látogatása. Havanna, 1980. május 23.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.; MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 003225/27/1980. *Tájékoztató a Coard grenadai miniszterelnök helyettes vezette grenadai küldöttség látogatásáról az európai szocialista országokban. Budapest, 1980. augusztus 5.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.
- 35 *Central Intelligence Agency, „Chronology of Soviet Statements and Actions in Grenada, 7 September 1979 to 27 October 1983”*, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000679141.pdf (a letöltés ideje: 2024. január 22.); Arató: „Új utakon”, 2. o.
- 36 MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 003225/20/1980. *Grenadai delegáció NDK-ban tett látogatása. Berlin, 1980. augusztus 8.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.; MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 003225/22/1980. *Grenadai delegáció varsói látogatásáról. Varsó, 1980. augusztus 7.*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.
- 37 *Central Intelligence Agency, „Grenada a Preliminary Report”* (Washington, D.C.: Department of State and the Department of Defense, 1983.), 34. o.
- 38 Hart: „A grenadai forradalom”, 37. o.
- 39 Hivatali idő: 1978–1992. Grenada függetlenségét követően a kormányzói pozíció formálissá vált a szigeten, tulajdonképpen csak reprezentálta a brit uralkodót, de döntéshozói, politikai funkciója nem volt.
- 40 Hart: „A grenadai forradalom”, 30. o.
- 41 Scott: „Manley and Bishop”, 79. o.
- 42 Grenade: „Grenada: Socioeconomic Overview”, 37. o.
- 43 Az adatok forrása: Uo., 41–42. o.
- 44 Avila: „Grenada”.

- 45 Erre szolgálhat bizonyítékkul egy 1980-as magyar külügyi jelentés is, miszerint: „Bishop gyakran konzultált Fidel Castróval, tanácsait nemcsak külpolitikai, hanem belső lépéseinél is figyelembe veszi.” MNL OL XIX-J-1-j Grenada 1980. 59. d. 0010/47. Grenadai-magyar kapcsolatok. Caracas, 1980. március 1., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.
- 46 Tagjai: George Louison (1951–2003) agrárminiszter, Unison Whiteman (†1983) külügyminiszter, Vincent Noel (1947–1983), a Banki és Általános Dolgozók Uniójának elnöke, a Kereskedelmi és Ipari Dolgozók Szakszervezetének alelnöke, Kendrick Radix (1941–2001) agrár- és iparfejlesztésért felelős miniszter, Einstein Louison (George Louison testvére, nincs elérhető életrajzi adat, de még él), a Népi Forradalmi Hadsereg vezérkari főnöke.
- 47 Hart: „A grenadai forradalom”, 37. o.; Grenade, Wendy C.: „A Retrospective View from Richard Hill: An Interview with Bernard Coard” in *The Grenada Revolution*, 78–79. o.
- 48 Hart: „A grenadai forradalom”, 37. o.
- 49 Shearman, Peter: „The Soviet Union and Grenada under the New Jewel Movement”, *International Affairs*, 61., no. 4. (1985): 661–662.
- 50 Central Intelligence Agency, „Special Report No. 80. Communist Interference in El Salvador (Washington, D.C.: Department of State Bureau of Public Affairs, 1981.), 2. o.
- 51 Vogel Dávid: „USA vs. Grenada – Amerika még mindig az amerikaiaké. Összhang. Egység. Bátorság”, *Hadtudományi Szemle*, 3., no. 4. (2010): 18.
- 52 Uo., 19. o.
- 53 Az angol nyelvű karibi országoknak nyújtott amerikai támogatásról bővebben lásd: Phillips, Dion E.: „Barbados and the Militarization of the Eastern Caribbean, 1979–1985”, *Latin American Perspectives*, 17., no. 1. (1990): 73–85.
- 54 William Patrick Clark Jr. (1931–2013) amerikai politikus, bíró. 1981 és 1982 között az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszter-helyettese, majd 1983-ig az USA nemzetbiztonsági tanácsadója volt. 1983-tól belügyminiszterként tevékenykedett egészen 1985-ig.
- 55 Central Intelligence Agency, „Grenada Documents: An Overview and Selection” (Washington, D.C.: Department of State and the Department of Defense, 1984.), 8. o.; Williams, Gary: „Brief Encounter: Grenadian Prime Minister Maurice Bishop’s Visit to Washington”, *Journal of Latin American Studies*, 34., no. 3. (2002): 672.
- 56 Weiner, Tim: *A CIA története. Hamvába holt örökség* (Törökbálint: Gabo Kiadó, 2009), 428. o.; Vogel: „USA vs. Grenada”, 21. o.
- 57 Central Intelligence Agency, „Grenada Documents”, 8. o.; Williams: „Brief Encounter”, 675–676. o.
- 58 Williams: „Brief Encounter”, 676. o.
- 59 MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 002666/1980. Grenadai forradalom évfordulója. Budapest, 1980. április 10., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1. o.
- 60 Uo. 1–2. o.
- 61 MNL OL XIX J-1-j Grenada 59. d. 0077/2/1980. Grenadai forradalom évfordulója. Budapest, 1980. április 21., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1. o.
- 62 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 002872/1983. Tájékoztató Grenadáról. Budapest, 1983. április 28., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 6. o.
- 63 Uo.
- 64 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 002156/7/1983. Jelentés a Maurice Bishop vezette grenadai párt- és kormányküldöttség magyarországi látogatásáról. Budapest, 1983. október 4., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.
- 65 Adatbázisok Online, „MNL OL M-KS Politikai Bizottság. 288.f.5/891. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság szeptember 13-án tartott üléséről. Budapest, 1983. szeptember 13.”,

- https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_08910.pdf#search=Grenada&page=445 (a letöltés ideje: 2024. február 14.), 445. o.
- 66 Uo. 27. o.; „Hazánkba látogat a grenadai kormányfő”, *Népszabadság*, 1983. szeptember 25., 1. o.
- 67 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 002156/5/1980. Bishop grenadai miniszterelnök magyarországi látogatása. Prága, 1983. október. 20., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2. o.
- 68 „Hazánkba érkezett a grenadai miniszterelnök”, *Népszabadság*, 1983. szeptember 29., 1., 3. o.
- 69 „Kádár János fogadta Maurice Bishopot”, *Népszabadság*, 1983. szeptember 30., 1. o.
- 70 Uo. 1. o.
- 71 „A grenadai miniszterelnök pénteki programja”, *Népszabadság*, 1983. október 1., 4. o.
- 72 „Maurice Bishop budapesti sajtóértekezlete”, *Magyar Nemzet*, 1983. október 1., 1. o.
- 73 „Maurice Bishop sajtótájékoztatója”, *Népszabadság*, 1983. október 1., 4. o.
- 74 „Maurice Bishop programja”, *Magyar Hírlap*, 1983. október 1., 6. o.
- 75 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 002156/7/1983. Jelentés a Maurice Bishop vezette grenadai párt- és kormányküldöttség magyarországi látogatásáról. Budapest, 1983. október 4., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 4. o.
- 76 Uo.
- 77 Uo.
- 78 Uo., 5. o.
- 79 Uo.
- 80 Uo., 3. o.
- 81 Uo., 4. o.
- 82 *Magyar külpolitikai évkönyv, 1982* (Budapest: Külügyminisztérium Dokumentációs Osztálya, 1982), 345. o.
- 83 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 005237/1983. Segély Grenadának. Budapest, 1983. szeptember 21., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1. o.
- 84 Uo., 2. o.
- 85 „Életét vesztette a volt grenadai kormányfő”, *Népszabadság*, 1983. október 21., 7. o.
- 86 MNL OL XIX J-1-j Grenada 58. d. 005748/1983. Tájékoztató az Új, egyesült erőfeszítéssel a nép jólétéért, művelődésért és felszabadításáért pártról (Angol rövidítése: NEW JEWEL MOVEMENT). Budapest, 1983. szeptember 1., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1–3. o.
- 87 Avila: „Grenada”.
- 88 Apor Péter: „Magyarország és a harmadik világ kapcsolatai, 1948–1990” in *Magyarország kapcsolatai (1945–1990)*, szerk. Horváth Sándor, Kecskés D. Gusztáv és Mitrovits Miklós (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021), 586. o.; Romsics Ignác: *Magyarország története* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2017), 457–458. o.
- 89 Anderle Ádám: „A magyar kormányok és Latin-Amerika 1945–1989 között” in Uő: *Spanyol mozaik. Tanulmányok a hispanista kutatások történetéből* (Pécs: Kronosz Kiadó, 2016), 19–20. o.
- 90 Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) az USA és a Szovjetunió kezdeményezésére ült össze, hogy a hidegháború nyomán kettészakadt Európa vezetői a gazdasági, technikai, tudományos együttműködés lehetséges formáiról tudjanak tárgyalni. Az értekezletet zárta az ún. helsinki záróokmány aláírása, amelyet a 35 résztvevő, köztük Magyarország és a Szovjetunió is ellenjegyzett. A részes államok megegyeztek az európai *status quo* elismeréséről, az alapvető emberi jogok és a kölcsönös biztonság tiszteletben tartásáról, valamint a humanitárius kérdésekben való együttműködésről. Az

EBEÉ 1990-ig többször is összeült az emberi jogokra vonatkozó politikai normák, illetve a leszereléseket előmozdító megállapodások kidolgozása céljából. Ezt szokás helsinki folyamatnak nevezni.

- 91 Békés Csaba: „Bevezető” in *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990)*, 41., 44. o.
- 92 *Magyar külpolitikai évkönyv, 1983* (Budapest: Külügyminisztérium Dokumentációs Osztálya, 1983), 74., 324. o.; Kürti Gábor: „Magyar-amerikai kapcsolatok. Folyamatosság és fejlődés”, *Magyar Hírlap*, 1983. szeptember 18., 2. o.
- 93 Apor: „Magyarország és a harmadik világ”, 584–586. o.; Romsics: *Magyarország története*, 448. o.
- 94 Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–1986* (Budapest: Maecenas Könyvkiadó, 1995), 147., 187. és 219–220. o.
- 95 Anderle Ádám: „A szandinista kormány és a szocialista országok” in Uő: *Történelmi minták és utak. Esszék Spanyolországról és Latin-Amerikáról* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2009), 168. o.; Anderle Ádám: *Kuba története* (Szeged: Akkor Kiadó, 2004), 154. o.
- 96 Földes: *Az eladósodás politikatörténete*, 182. o.
- 97 Baráth Magdolna: „A magyar-szovjet kapcsolatok, 1945–1990” in *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990)*, 102. o.
- 98 MNL HML XXXV 22-2-11 Pártbizottsági ülések iratai 1956–1989, 162. ő.e. Tájékoztatót a Központi Bizottság 1983. december 7-i üléséről. Eger, 1983. december 15., Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 12. o.